

Váradi Ágnes

DIGITALIZÁCIÓ, MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ÉS IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS POLGÁRI ÜGYEKBE¹

ABSZTRAKT

„Az igazságszolgáltatás digitalizációja kiemelten fontos az igazságszolgáltatási rendszerek hatékonyságának a növelése szempontjából, továbbá az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javításának és megkönnyítésének rendkívül hatékony eszköze.” Az Európai Bizottság által kiadott 2023-as uniós Igazságügyi Eredménytábla e megállapítása tömör összefoglalást nyújt a digitális megoldások igazságszolgáltatásban betöltött szerepéről. A jelen elemzés célja olyan trendek és kihívások azonosítása, amelyek alapjaiban meghatározzák a digitalizáció eszközei és a mesterséges intelligencia alkalmazásának kereteit az uniós polgári igazságügyi együttműködésben. Olyan kérdések állnak a vizsgálat középpontjában, amelyek rámutatnak a technológiai vívmányok alkalmazásának komplexitására. A potenciális kockázatok azonosítása mellett cél az azokra adható lehetséges válaszok irányainak meghatározása. A szintetizáló tanulmány a gyakorlati alkalmazás és az elvi kiindulópontok összevetésével, a nemzetközi szervezetek és a joggyakorlat által kidolgozott standardok, ajánlások és a másodlagos szakirodalom összegzésével igyekszik hozzájárulni a tudományos diskurzushoz.

Kulcsszavak: igazságügyi együttműködés, e-justice, e-CODEX, digitális szakadék, mesterséges intelligencia

¹ A tanulmány az NMHH-val kötött, EM-1/1/2022. számú együttműködési megállapodásban részletezett feladatok végrehajtása céljából készült.

DIGITALISATION, ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND
JUDICIAL COOPERATION IN CIVIL MATTERS

ABSTRACT

“Digitalisation of justice is the key to increasing the effectiveness of justice systems and a highly efficient tool for enhancing and facilitating access to justice.” This statement from the European Commission’s 2023 EU Justice Scoreboard provides a concise summary of the role of digital solutions in the justice system. The current paper aims to identify trends and challenges that shape the basic framework for the application of digital tools and artificial intelligence in judicial cooperation in civil matters in the European Union. The analysis focuses on issues that highlight the complexity of applying technological advances. In addition to identifying potential risks, it intends to define directions for possible responses. The synthesising study aims to contribute to the scientific discourse by comparing practical aspects and theoretical starting points, and by summarising standards, recommendations developed by international organisations and case law as well as findings of the relevant secondary literature.

Keywords: judicial cooperation, e-justice, e-CODEX, digital divide, artificial intelligence

BEVEZETÉS

Az igazságszolgáltatás digitalizációja az utóbbi évtizedben fokozatosan előtérbe került mint az igazságszolgáltatási rendszerek hatékonyságának növelését és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítását szolgáló

technológiai vívmányok összessége.² Bár a bíróságok legalapvetőbb digitalizálása már az 1980-as években elkezdődött (amikor a személyi számítógépek és a szövegfeldolgozó szoftverek megjelentek), a folyamat érdemi felgyorsulása a bírósági dokumentumok elektronikus úton történő benyújtását, az elektronikus kézbesítést és az elektronikus fizetést, valamint a bíróságokkal való elektronikus kommunikációt lehetővé tevő technológiák elterjedésével jelentkezett.³ A Covid–19-világjárvány igazolta, hogy az elektronikus eszközök használata jelentősen megkönnyítheti az igazságszolgáltatáshoz való hatékony, fizikai hozzáférést, egyszerűsítheti a bírósági eljárások megindítását és lefolytatását, és ezzel összefüggésben egyre nagyobb szükség van a digitális megoldások intenzív használatára a bírósági eljárásokban. Ugyanakkor az is egyértelművé vált, hogy az igazságszolgáltatási rendszer emberi jogi normákban meghatározott jellegére és céljára tekintettel a technológiával való kapcsolat e téren sokkal többet jelent az informatikai *know-how* és a költségvetési források rendelkezésre állásánál. Az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának írt jelentésében a bírák és ügyvédek függetlenségével foglalkozó különleges jelentéstevő, Diego García-Sayán hangsúlyozta: nincs értelme mechanikusan bevezetni bizonyos technológiai eszközöket, amelyeket nem feltétlenül bírósági eljárásokra terveztek, és azt feltételezni, hogy ezek önmagukban növelni fogják az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát.⁴

A modern technológia vívmányai jelentette előnyök és az emberi jogi standardok összeegyeztetésének igénye fokozottan merül fel a mesterséges intelligencia (*artificial intelligence*, a továbbiakban: AI) alkalmazása kapcsán. Ahogyan arra az Európa Tanács igazságszolgáltatás hatékonyságáért felelős bizottsága (CEPEJ) már 2018-ban rámutatott: akár a jogi tanácsadás,

² Az Európai Bizottság 2023-as Igazságügyi Eredménytáblájában hangsúlyozta: „Az uniós igazságügyi eredménytáblában 2013 óta szerepelnek az igazságszolgáltatás különböző tagállamokban való digitalizációjára vonatkozó összehasonlító információk, például az ítéletek online elérhetőségével, illetve a keresetek online benyújtásával és nyomon követésével kapcsolatban. [...] [C]élja a fejlődést mutató területek és a tagállamok által az igazságszolgáltatási rendszereik digitalizációja érdekében tett erőfeszítések során tapasztalt kihívások átfogó, megfelelő időben történő és mélyreható nyomon követésének a biztosítása.” Európai Bizottság 2023: 9.

³ MAROZ – POPOVA – SATIZÁBAL ACOSTA 2023.

⁴ GARCÍA-SAYÁN 2021: 81. bekezdés.

a szövegezés vagy a döntéshozatali folyamat segítése, akár a felhasználó számára történő tanácsadás a cél, alapvető fontosságú, hogy az AI alkalmazása a bírósági folyamatokban átlátható, pártatlan és méltányos módon történjen, külső és független szakértői értékeléssel igazoltan.⁵ Ezeknek a hatékonysággal összefüggő, praktikus és az alapvető jogokkal kapcsolatos, garanciális szempontoknak a kiegyensúlyozása nemcsak a belső jogban, hanem az igazságügyi hatóságok együttműködésében is meghatározó kell hogy legyen.

A jelen tanulmány célja, hogy az uniós polgári ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés kapcsán vizsgálja a digitalizáció és a mesterséges intelligencia alkalmazásának alapvető kérdéseit, áttekintést adva azokról a dilemmákról, amelyek áthatják az uniós és nemzeti szabályozások alakítását.

KONTEXTUS ÉS MÓDSZERTAN

A digitalizáció kérdése több oldalról áthatja a polgári igazságügyi kapcsolatokat. Egyrészt, a modern infokommunikációs technológiák terjedése miatt a kereskedelmi kapcsolatok új és egyre nagyobb mértékben terjedő jelenségeire kell reagálni. Az Eurostat adatai szerint⁶ 2024-ben az EU-ban a megkérdezett 16–74 évesek 94%-a használta az internetet az elmúlt 12 hónapban, és 77%-uk vásárolt vagy rendelt árut vagy szolgáltatást. Az online vásárlók aránya a 2014-es 59%-ról 2024-re 77%-ra nőtt, ami 17 százalékpontos növekedést jelent 10 év alatt az EU-ban. Ezek a trendek szükségképpen hatást gyakorolnak a jogviták elbírálásával kapcsolatos elvárásokra, igényekre. Másrészt, a Bizottság digitális iránytűje⁷ általános jelleggel állapította meg, hogy „a digitalizált gazdaság és társadalom európai útja a szolidaritásról, a jólétről és a fenntarthatóságról szól, a polgárok és a vállalkozások szerepvállalásában gyökerezik, egyúttal biztosítja digitális ökoszisztémájának és ellátási láncainak biztonságát és ellenálló képességét”. Ennek szellemében a Bizottság szerint a digitális transzformáció lehetővé kell hogy tegye a modern

⁵ CEPEJ 2018: 5.

⁶ Eurostat [é. n.].

⁷ Európai Bizottság 2021.

és hatékony igazságszolgáltatási rendszerek működését, a fogyasztói jogok érvényesítését és az állami fellépés, többek között a bűnüldözési és nyomozati kapacitások hatékonyságának növelését. Azaz a technológiai vívmányok intenzívebb alkalmazása nemcsak az ügyletek jellegéből és az ügyfelek elvárásaiból, hanem az igazságszolgáltatás hatékonyságával kapcsolatos intézményi követelményekből is fakad.

2020-ban az Európai Bizottság az igazságszolgáltatás digitalizációjára vonatkozó eszköztár részeként négy fő területet vázolt fel: a tagállamoknak nyújtott pénzügyi támogatás a hosszú távú hatásban rejlő lehetőségek kiaknázása érdekében; a digitalizációra vonatkozó követelményeket meghatározó jogalkotási kezdeményezések; az informatikai eszközök fejlesztése; a nemzeti koordinációs és nyomon követési eszközök alkalmazásának elősegítése a jó gyakorlatok megosztása érdekében.⁸

Az Európai Unió évek óta igyekszik választ adni az igazságszolgáltatáshoz való határokon átnyúló hozzáféréssel kapcsolatos kihívásokra⁹ azáltal, hogy számos jogi eszközt fogadott el többek között a joghatósággal, az alkalmazandó joggal, az iratok kézbesítésével, a bizonyításfelvétellel, a költségmentességgel, a közvetítéssel és az alternatív vitarendezéssel kapcsolatos kérdésekben. 2023-ban az EU megalkotta a határokon átnyúló igazságügyi együttműködés kereteit szabályozó 2023/2844/EU rendeletet.¹⁰

Mindemellett az Európai Bizottság számos különböző transzeurópai projektet indított az információs és kommunikációs technológiák alkalmazásával összefüggésben, és ezek célja, hogy digitálisan támogassák az igazságszolgáltatásra és a fogyasztókra vonatkozó uniós szabályozásoknak való megfelelést. Ezek közé tartozik például az európai esetjogi azonosító (ECLI), az európai bűnügyi nyilvántartási információs rendszer (ECRIS)

⁸ Európai Bizottság 2020.

⁹ Jelen tanulmánynak nem célja a polgári igazságügyi együttműködés történetének és fő területeinek ismertetése. E tekintetben lásd például OSZTOVITS 2022; GOMBOS–SIMON 2020.

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2844 rendelete (2023. december 13.) a határokon átnyúló polgári, kereskedelmi és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés digitalizációjáról, valamint az igazságügyi együttműködés területén egyes jogi aktusok módosításáról.

és az online adatcserén keresztüli e-igazságügyi kommunikáció rendszere (e-CODEX).¹¹ Ezek közül a legaktuálisabb az e-CODEX, amely a nemzeti igazságügyi rendszerek közötti digitális összeköttetés megteremtése révén lehetővé teszi a felhasználók (illetékes igazságügyi hatóságok, jogi szakemberek és magánszemélyek) számára, hogy elektronikus úton gyorsan, biztonságosan és megbízhatóan küldjenek és fogadjanak dokumentumokat, jogi formanyomtatványokat, bizonyítékokat vagy egyéb információkat.

A szakirodalom részletesen foglalkozik a polgári igazságügyi együttműködés eszközeinek bemutatásával,¹² az igazságszolgáltatási rendszerek hatékony működésének gazdasági összefüggéseivel,¹³ a digitális megoldások és más innovációk igazságszolgáltatásban történő alkalmazásának elemzésével¹⁴ és a nemzeti megoldások értékelésével.¹⁵

Jelen elemzés célja ezen diskurzushoz kapcsolódva olyan trendek és kihívások azonosítása, amelyek alapjaiban meghatározzák a digitalizáció és az AI alkalmazásának kereteit az uniós polgári igazságügyi együttműködésben. Olyan kérdések állnak a vizsgálat középpontjában, amelyek rámutatnak a technológiai vívmányok alkalmazásának komplexitására. A potenciális kockázatok azonosítása mellett cél az azokra adható lehetséges válaszok irányainak meghatározása. A szintetizáló tanulmány a gyakorlati alkalmazás és az elvi kiindulópontok összevetésével, a nemzetközi szervezetek és a joggyakorlat által kidolgozott nemzetközi standardok, ajánlások és a másodlagos szakirodalom összegzésével igyekszik hozzájárulni a tudományos diskurzushoz.

¹¹ FABRI 2024.

¹² Például ONTANU 2023; VICARIO PÉREZ 2024; LUPOI 2025.

¹³ Például MORA-SANGUINETTI 2021; JIN-AMARAL-GARCIA 2019; LORIZIO-GURRIERI 2014.

¹⁴ Például GYARMATHY 2024; GÓMEZ 2024; MIRÓ-LLINARES 2023; FABRI 2021; KRAMER et al. 2021; VELICOGNA et al. 2018; FABRI-CONTINI 2001.

¹⁵ Például ABOU REFAIE – SANTUBER 2023; VELICOGNA 2020; LUPO-BAILLY 2014.

A DIGITÁLIS SZAKADÉK KÉRDÉSE AZ UNIÓS
IGAZSÁGÜGYI EGYÜTTMŰKÖDÉS RENDSZERÉBEN

A digitális szakadék kérdése az állampolgárok széles csoportjait érintő digitális fejlesztések megítélése kapcsán szinte minden esetben központi jelentőségű. Ezt a jelenséget az OECD már 2001-ben definiálta, mégpedig olyan fogalomként, amely az egyének, a háztartások, a vállalkozások és a különböző társadalmi-gazdasági berendezkedésű földrajzi területek közötti szakadékra utal, mind az információs és kommunikációs technológiákhoz való hozzáférési lehetőségeiket, mind pedig az internetnek a legkülönbözőbb tevékenységeikhez való használatát tekintve.¹⁶

Az e-CODEX-rendelet¹⁷ (3) preambulumbekézése rávilágít arra, hogy az uniós igazságügyi együttműködés digitalizációjának célja egyrészt, hogy olyan információtechnológiai rendszer jöjjön létre, amely lehetővé teszi az ügyekkel kapcsolatos adatok gyors, közvetlen, interoperábilis, fenntartható, megbízható és biztonságos, határokon átnyúló, elektronikus úton történő cseréjét a személyes adatok védelméhez való jog mindenkorai tiszteletben tartása mellett. Ugyanakkor az uniós lépések arra is irányulnak, hogy egy ilyen rendszer elősegítse az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítását és az átláthatóságot azáltal, hogy a nemzeti vagy uniós jog által előírt esetekben lehetővé teszi a polgárok és a vállalkozások számára, hogy digitális formában cseréljenek dokumentumokat és bizonyítékokat az igazságügyi vagy egyéb illetékes hatóságokkal. Így bár az uniós polgári igazságügyi együttműködés és különösen az e-CODEX rendszer fókusza jelenleg a tagállami hatóságok közötti együttműködésen van, a digitális tendenciák társadalmi térnyerése miatt az a polgárok és a hatóságok közötti kapcsolatok digitalizációját elengedhetetlenül maga után vonja.

Ezt összefüggést erősíti a 2023/2844/EU rendelet is, amely kifejezetten utal az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés digitalizációjára. Rögzíti

¹⁶ OECD 2001: 5.

¹⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/850 rendelete (2022. május 30.) a polgári és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén történő, határokon átnyúló elektronikus adatcserére szolgáló számítógépes rendszerről (e-CODEX-rendszer) és az (EU) 2018/1726 rendelet módosításáról.

továbbá a (27) preambulumbekzdésében, hogy a természetes és jogi személyek illetékes hatóságokhoz való, polgári és kereskedelmi ügyekben történő hozzáféréseinek megkönnyítése érdekében e rendeletnek a decentralizált informatikai rendszer részeként létre kell hoznia egy uniós szintű hozzáférési pontot, amelynek információkat kell tartalmaznia a természetes és jogi személyek számára a költségmentességhez való jogokról, és amelyen keresztül lehetővé kell tenni a számukra, hogy az e rendelet hatálya alá tartozó esetekben keresetet nyújtsanak be, kérelmet terjesszenek elő, eljárási szempontból releváns információkat küldjenek, kérjenek és fogadjanak, ideértve a digitalizált ügyiratokat vagy ügyiratrészeket, valamint kommunikáljanak az illetékes hatóságokkal – vagy a képviselőjük a nevükben ezeket megtegye –, illetve bírósági vagy bíróságon kívüli iratokat fogadjanak.

Mindezek a tényezők igazolják, hogy a szűken vett hatósági együttműködés és az állampolgárok hatóságokkal való kapcsolattartását érintő tágabb igazságügyi digitalizációs folyamatok nem választhatók el egymástól.¹⁸ Ezt támasztja alá az Európai Bizottság által kiadott Igazságügyi Eredménytábla is, amely abból indul ki, hogy „[a]z igazságszolgáltatás digitalizációja kulcsfontosságú az igazságszolgáltatási rendszerek hatékonyságának növeléséhez, továbbá rendkívül hatékony eszköz az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítése, valamint az igazságszolgáltatás minőségének javítása szempontjából”.¹⁹ Utóbbi szempontok miatt nem mellőzhető, hogy a jogalkotás folyamatában a digitális szakadék fogalmát és kezelésének kérdését az uniós jogalkotó folyamatosan szem előtt tartsa.

A probléma relevanciáját az EU e-igazságügyi stratégiája (a továbbiakban: stratégia) is felismerte, amikor kimondta:

„Egy méltányos és kiegyensúlyozott igazságszolgáltatási ágazat Európa-szerte történő előmozdításához alapvető fontosságú azon digitális szakadék szűkítése, amely egyenlőtlenséget teremt az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés terén. Ez a polgárokat tekintve nem csupán a kirekesztődés potenciális

¹⁸ Jelen tanulmánynak nem célja az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés fogalmának értelmezése. A szerző e tárggyal kapcsolatos álláspontjáról lásd VÁRADI 2025; VÁRADI 2024.

¹⁹ Európai Bizottság 2024: 9.

forrását képezi, hanem a jogaik gyakorlásának akadályát is. Ez az elv annak szükségességét is magában foglalja, hogy valamennyi európai uniós tagállamban összehangolt szintű igazságszolgáltatási digitalizációra kell törekedni. A legjobb gyakorlatok és az erőfeszítések megosztása révén együttesen tehetünk előrelépést az igazságszolgáltatás digitális transzformációja terén, miközben megőrizzük az emberközpontú nézőpontot, így biztosítva minden ember jogainak védelmét és tiszteletben tartását.”²⁰

A szöveg későbbi részeiben viszont elmarad a probléma értelmezésének részletes kifejtése.²¹ A stratégia 50–51. pontja utal arra, hogy a digitális igazságügyi szolgáltatásokhoz való egyetemes hozzáféréshez minden olyan meglévő akadályt fel kell számolni, amely gátolja azt, hogy a szolgáltatásokhoz minden ember egyenlő feltételek mellett tudjon hozzáférni. Ugyanakkor az általános megállapítás után már csak általánosságban említi a digitális igazságszolgáltatási eszközök akadálymentességét, valamint a digitális igazságszolgáltatáshoz való megkülönböztetésmentes hozzáférést.

Éppen ezért egy cizellált megközelítésre van szükség, amely szem előtt tartja, hogy a természetes és bizonyos feltételek mellett egyes jogi személyek számára fennmaradjon a papíralapú kommunikációs csatorna használatának lehetősége, és hogy a tájékoztatás hozzáférhető formátumban történjen, annak érdekében, hogy mindenki, köztük a sérülékeny csoportok, a kiskorúak és a technikai segítségre szoruló vagy a szükséges digitális készségekkel vagy eszközökkel nem rendelkező személyek is hozzáférjenek az igazságszolgáltatáshoz.²²

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy ellen kell állni a technológiai fejlődésnek; de a társadalmi realitások figyelembevétele nem mellőzhető. Az ENSZ Fejlesztési Programjának (United Nations Development

²⁰ Az Európai Unió Tanácsa 2025: 29. pont.

²¹ Ez összhangban van azzal a körülménnyel, hogy az ENSZ jelentéstevőinek állásfoglalásaitól az Európa Tanács és az EBESZ megállapításain át az Európai Unió Tanácsa következtetéseigi a mérvadó intézmények újra és újra felhívják a figyelmet a digitális szakadék jelenségében rejlő veszélyekre, a perjogi kezelésre vonatkozó javaslatok megfogalmazására azonban jellemzően nem kerül sor.

²² MENSÍ 2022: 1.6. pont.

Programme, UNDP) a digitális szakadék kérdésével foglalkozó kutatása felhívta a figyelmet arra, hogy az e-igazságszolgáltatás nem csupán technológiai változás, hanem szabályozási és jogi változásokat, valamint – ami a legfontosabb – kulturális, szemléletbeli változásokat is magában foglal. A technológia bevezetése a felhasználók, a bírósági személyzet, a bírák, a peres felek és a nyilvánosság tagjai számára képzést és oktatást igényel, ami késleltetheti a bevezetést, és átmenetileg csökkentheti a nyilvánosság részvételét és bizalmát. A nagyszabású átalakítás időigényes és költséges, és gyakran késedelmekkel vagy visszaesésekkel jár.²³

Az EU Alapjogi Ügynöksége az idők sajátos helyzetével foglalkozott a digitális szakadék és a digitalizálódó közszolgáltatások kapcsán. A megfogalmazott javaslatok a hagyományosnak mondható, képzésre és a digitális képességek javítására irányuló felvetések mellett hangsúlyozzák a célzott segítségnyújtás (videók, könnyen érthető kézikönyvek, *live chat* megoldások) jelentőségét. Emellett a célcsoportok fejlesztésbe való hatékony bevonása emelhető ki olyan eszközként, amely a hatóságokra fókuszáló, de a lakosságot is közvetlenül érintő digitális megoldások fejlesztésénél felmerül.²⁴

Együttal – éppen az ügyek határon átnyúló jellege miatt – szükséges lehet közös európai törekvések kidolgozása a digitális szakadék kezelésére. Ha ugyanis a digitális eszközök határon átnyúló igényérvényesítésben betöltött szerepe hosszú időn keresztül eltérően alakul (egyes tagállamokban a technológiák elterjedtsége és elfogadottsága jelentősen eltérően fejlődik), az végső soron az igazságügyi együttműködés, tágabb értelemben a versenyképesség és a kölcsönös együttműködés aláásására is alkalmas lehet.²⁵ Ez a felvetés pedig átvezet egy másik kihíváshoz: hogyan hat az interoperabilitásra törekvés a határon átnyúló igazságügyi együttműködés standardizálására?

²³ UNDP 2022: 17.

²⁴ European Union Agency for Fundamental Rights 2023: 60–61.

²⁵ KOUROUTAKIS 2024.

A TECHNOLÓGIAI ÉS JOGI
STANDARDIZÁLÁS ÖSSZEFÜGGÉSE

A határon átnyúló igazságügyi együttműködés digitalizálásának egyes kihívásai a különböző országok szabályozási és szervezeti modelljeinek sokféleségével kapcsolatosak. Az e-igazságszolgáltatási megoldásokat ugyanis be kell illeszteni a nemzeti jogszabályi keretbe, azokat a bírósági igazgatás sajátos rendszerében kell alkalmazni, és – miközben a határokon átnyúló ügyek esetében elősegítik az interoperabilitást és az összekapcsolást – nem lehet céljuk a nemzeti igazságügyi rendszerek sajátosságainak megszüntetése.²⁶ Az Európai Unió nem írhatja elő a polgári eljárások digitalizálását nemzeti szinten, mert ezzel túllépné hatáskörét. Ezt az e-CODEX-rendelet is megerősíti, amelynek (8) és (10) preambulumbekzdése alapján megállapítható, hogy a rendelet nem írja elő az e-CODEX-rendszer kötelező használatát; a rendeletben foglaltak semmilyen módon nem akadályozzák meg a tagállamokat abban, hogy annak kísérleti jellegű használatával járó eseteket fejlesszenek ki, és tartsanak fenn. Ugyanakkor az e-CODEX-rendszert előnyben részesített megoldásnak kell tekinteni a polgári és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén történő kommunikáció céljára használt, a nemzeti informatikai rendszereket összekötő interoperábilis, biztonságos és decentralizált kommunikációs hálózat vonatkozásában.

Ez az interoperabilitásra törekvés összhangban van a 2023/2844/EU rendelet azon megállapításával, hogy az uniós e-igazságügyi megoldások a bírósági eljárások hatékonyságának és eredményességének növelésére, valamint az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megkönnyítésére törek-szenek a meglévő kommunikációs csatornák digitalizálása révén, aminek költség- és időmegtakarítást, az adminisztratív terhek csökkentését és a *vis maior* körülményekkel szembeni ellenállóképesség javítását kell eredményeznie a határokon átnyúló igazságügyi együttműködésben részt vevő valamennyi hatóság számára. Ez a megfogalmazás tükrözi azt is, hogy az e-CODEX-rendelettel egy szemléletváltás következett be: a digitális megoldások alkalmazására már nem úgy tekintenek mint egy lehetőségre,

²⁶ REILING – CONTINI 2022.

amely – ahol lehetséges – javítja, hatékonyabbá teszi a működést, hanem a hangsúly a digitális megoldások főszabály szerinti alkalmazására helyeződött.²⁷ Ez a megállapítás pedig visszavezet ahhoz, hogy digitalizációs folyamatoknak tiszteletben kell tartaniuk a nemzeti jogrendszerek sokféleségét;²⁸ beleértve annak elismerését, hogy az interoperabilitásra való törekvés nem írhatja felül a bírósági igazgatás sajátosságait és a nemzeti eljárási szabályok hagyományait.

ETIKAI KÉRDÉSEK

Az algoritmusok és a mesterségesintelligencia-alapú megoldások igazságszolgáltatás terén történő lehetséges vagy tényleges alkalmazásával kapcsolatban széles körű aggály, hogy az az emberi tényező kiiktatásával vagy csökkentésével fenyeget, és így az „algoritmikus igazságtalanság” kockázatát idézi elő.²⁹

A CEPEJ fent említett 2018-as standardjai megfogalmazták azokat az etikai elveket, amelyeket az AI alkalmazása során érvényesíteni kell: a) az alapvető jogok tiszteletben tartásának elve: annak biztosítása, hogy a mesterségesintelligencia-alapú eszközök és szolgáltatások tervezése és végrehajtása összeegyeztethető legyen az alapvető jogokkal; b) a megkülönböztetés-mentesség elve: különösen az egyének vagy egyének csoportjai közötti megkülönböztetés kialakulásának vagy erősödésének megakadályozása; c) a minőség és a biztonság elve: az igazságügyi határozatok és adatok feldolgozása tekintetében hitelesített források felhasználása, multidiszciplináris módon, biztonságos technológiai környezetben kialakított modellekkel; d) az átláthatóság, a pártatlanság és a méltányosság elve: az adatfeldolgozási módszerek hozzáférhetővé és érthetővé tétele, külső ellenőrzések engedélyezése; e) „a felhasználó ellenőrzése alatt” elv: az előíró jellegű

²⁷ GASCÓN INCHAUSTI 2023: 537.

²⁸ Council of Europe 2019: 5.

²⁹ Lásd e tekintetben TOOHEY et al. 2019.

megközelítés kizárása és annak biztosítása, hogy a felhasználók tájékozott szereplők legyenek, és hogy döntéseiket maguk irányítsák.³⁰

Ezen elvek érvényesítése terén az EU mesterséges intelligenciáról szóló rendelete³¹ irányadó. Ennek (31) preambulumbekzdése rögzíti, hogy

„a természetes személyek állami vagy magánszereplők általi társadalmi pontozását végző MI-rendszerek diszkriminatív eredményekhez és bizonyos csoportok kirekesztéséhez vezethetnek. [...] Az ilyen elfogadhatatlan pontozási gyakorlatokat alkalmazó és ilyen hátrányos vagy kedvezőtlen eredményekhez vezető MI-rendszereket ezért be kell tiltani.”

A mesterséges intelligenciáról szóló rendelet elismeri és megerősíti a bírószerpét: bár a mesterséges intelligencia eszközeinek használata támogathatja az igazságszolgáltatást, nem helyettesítheti a bírák döntéshozatali jogkörét. A végső döntéshozatalnak továbbra is embervezérelt tevékenységnek kell maradnia.³² A mesterséges intelligenciáról szóló rendelet (61) preambulumbekzdése kiemeli:

„Az igazságszolgáltatásra és a demokratikus folyamatok irányítására szánt egyes MI-rendszereket nagy kockázatúnak kell tekinteni, figyelembe véve a demokráciára, a jogállamiságra, az egyéni szabadságokra, valamint a hatékony jogorvoslathoz és a tisztességes eljáráshoz való jogra gyakorolt potenciálisan jelentős hatásukat. Így különösen, az esetleges torzítások, hibák és átláthatatlanság kockázatának kezelése érdekében indokolt nagy kockázatúnak minősíteni az igazságügyi hatóságok által vagy nevében történő használatra szánt azon MI-rendszereket, amelyek célja, hogy segítsék

³⁰ CEPEJ 2018:7.

³¹ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról.

³² ENTCHEVA–MAZILESCU 2024.

az igazságügyi hatóságokat a ténybeli és a jogi elemek kutatásában és értelmezésében, valamint a jog konkrét tényekre történő alkalmazásában.”

Mindezen szabályozási környezetre figyelemmel a mesterséges intelligenciáról szóló rendeletnek a magas kockázatú AI-rendszerekre vonatkozó követelményei³³ vélhetően megfelelő garanciákat jelentenek a már korábban kidolgozott általános etikai alapelvek érvényesítésére az igazságszolgáltatáshoz kapcsolódó tevékenységek terén.

A digitális megoldások igazságszolgáltatási rendszerekben való alkalmazásával kapcsolatban egy másik, széles körben felmerülő aggodalom az, hogy a legkiszolgáltatottabbak ügyeit másodrendű ügyként kezelhetik. E megfontolás mögött az az érvelés áll, hogy a képzett jogi képviselő hiánya miatt vagy a legköltséghatékonyabb eljárási eszközök kiválasztásához fűződő érdekük alapján e kiszolgáltatott csoportok esetében automatizált döntéshozatalra kerülhet sor, amely az online világ sajátosságai miatt kevésbé átlátható (és a nyilvánosság által nehezebben ellenőrizhető).³⁴ Ez a felvetés pedig visszavezet a digitális szakadék kérdéséhez és ahhoz az elváráshoz, hogy a digitális megoldások elterjesztése, alkalmazásának főszabállyá tétele csak akkor biztosíthatja az igazságszolgáltatáshoz való hatékony hozzáférést, ha az a társadalmi realitásokkal összhangban valósul meg. Bár ezek az etikai megfontolások nem annyira az igazságügyi együttműködés, mint inkább az igazságszolgáltatás tartalmi kérdéseit érintik, a nemzeti rendszerek egyre erősebb technikai összekapcsolódása, valamint a határon átnyúló és a csak belső jogi elemet tartalmazó ügyek kezelésének egységes elvei miatt szükséges az uniós szintű diskurzus a digitális megoldások igazságügyi alkalmazásának kérdéséről a sérülékeny csoportok vonatkozásában. A sérülékeny csoportok helyzete pedig az EU-n belül is jelentős eltérést

³³ Ezeket a követelményeket a mesterséges intelligenciáról szóló rendelet III. fejezet 2. szakasza tartalmazza, ideértve többek között a megfelelő kockázattértelezési és -csökkentési rendszerekre, a megfelelő adatkezelési és adatgazdálkodási gyakorlatokra, az alkalmazó egyértelmű és megfelelő tájékoztatására és a megfelelő emberi felügyeleti intézkedésekre vonatkozó előírásokat.

³⁴ A részletekért lásd például OLTRA GRAS 2021.

mutathat vagyoni helyzet, jogi szabályozás (például a jogi segítségnyújtás igénybevételének szegénységgel összefüggő feltételei) és egyedi társadalmi problémák fényében.³⁵

Felvetődhet ezért egy olyan általánosabb felfogás érvényesítése az uniós igazságügyi együttműködésben, amely alkalmas a digitális megoldások átfogó integrálására, a digitális szakadék komplex kezelésére a határon átnyúló együttműködés terén, és kiindulópontot jelent a tagállami fellépés számára is. Az ilyen tervek megalkotása során – az ENSZ kutatásainak alapul vételével – az alábbi lépésekre kell fókuszálni: 1. digitális inkluzivitási/ befogadási terv létrehozása egy bizonyítékokon alapuló, közösségi szinten meghatározott megközelítés révén a digitális technológiák alkalmazásával összefüggő tényezők megfelelő azonosítását követően; 2. a cselekvés kerekének kiválasztása; a cselekvés különféle típusainak áttekintése, beleértve a kormányzat tulajdonában lévő és működtetett hálózatokat, a köz- és magánszféra partnerségeit és a közösségi hálózatok elősegítését; 3. a pénzügyi modell kiválasztása; a célok eléréséhez felhasználható finanszírozási stratégiák típusainak áttekintése; 4. a terv végrehajtása jó gyakorlatok megosztására épülően.³⁶

Az uniós polgári igazságügyi együttműködés szűken vett területére vonatkoztatva ezeket az elveket elmondható, hogy a digitális megoldások átfogó alkalmazásához, optimális integrálásához komplex szemlélet szükséges, amely tekintettel van az uniós és a nemzeti jog közötti hatáskörrelhatárolásra, a szakmai és társadalmi szempontokat inkluzív módon közelíti meg, figyelemmel van a nemzetközi standardokra, ajánlásokra, etikai elvekre, és leképezi a nemzeti jog- és intézményrendszerek sokféleségét, valamint a tagállamok egyéb lehetőségeit (a digitalizáció állása, források stb.).

³⁵ Olyan szélesebb társadalmi problémák jelennek meg ebben a kontextusban – a szűken vett anyagi helyzeten túl –, mint a nők sajátos helyzete (CAPP 2021: 131), lakhatási problémák (túlzsúfolt lakások) és azzal összefüggésben a magánszféra hiánya, például HOLMES–KARAMPOUR–BURGESS 2022; SAMBASIVAN et al. 2018.

³⁶ UN Habitat 2021:19.

ÖSSZEGZÉS

A Covid–19-világjárvány óta nem tagadható, hogy a digitális megoldások és a mesterséges intelligencia az igazságszolgáltatás és így az igazságügyi együttműködés területét is egyre jobban áthatja. Az Európai Unió jogalkotási folyamatai számos technológiát lefednek és számos garanciát adnak azok használatához. Ugyanakkor az is látható, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést befolyásoló és kirekesztést eredményező digitális szakadék megszüntetése terén további lépéseknek lenne helye. Olyan megoldásokat kell kidolgozni, amelyek megfelelően reagálnak a kiszolgáltatottság új formáira, amelyek egy adott válság következményeként jelentkeznek. Az eljárási jogszabályoknak rugalmas, a polgárokat jogorvoslat, tanácsadás és támogatás igénybevételében támogató, egyéni helyzetüket és szükségleteiket megfelelően figyelembe vevő intézkedéseket kell tartalmazniuk, miközben a technológiai innováció alkalmazásával növelik az igazságszolgáltatási rendszer hatékonyságát. Az e-igazságszolgáltatási megoldásokat átfogó módon kell integrálni a nemzeti jogrendszerekbe; az általános jogi elveknek, az érintett állam vagy régió (jogi, társadalmi és pénzügyi) sajátosságainak, a legkiszolgáltatottabb csoportok igényeinek, valamint a digitális szakadék áthidalására irányuló törekvéseknek kell irányítania ezt a folyamatot. Az Európai Unió jogalkotása során tekintettel kell lenni arra, hogy a határon átnyúló igazságügyi együttműködés digitalizációs folyamatai – még abban az esetben is, amikor a hatóságok közötti együttműködés technológiai kerekeit rögzítik – szükségszerűen kihatnak az állampolgári jogérvényesítésre is. Ezért különös figyelmet kell fordítani arra, hogy a technológiai innováció előnyei (mint a hatékonyság előmozdítása, a peres eljárások hátralékának és költségeinek csökkentése) kibontakozhassanak, miközben a jogalkotás és az együttműködés gyakorlati megvalósulása biztosítja az uniós jog alapelveinek érvényesülését, ideértve a hatásköri korlátokat és az emberi jogi standardokat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ABOU REFAIE, Reem – SANTUBER, Joaquin (2023): Risks and Challenges to e-Justice Principles: Governing Remote Work, Online Hearings and the Use of Social Media in Chilean Courts. *JeDEM – EJournal of EDemocracy and Open Government*, 15(2), 118–147. Online: <https://jedem.org/index.php/jedem/article/view/804>
- CAPP, Megan Katherine (2021): Will the COVID-19 Crisis Help Us Trace a Path Towards More Equitable Access to Justice? *Annual Review of Interdisciplinary Justice Research*, 10, 121–139.
- ENTCHEVA, Katerina – MAZILESCU, Ioana (2024): Artificial Intelligence and Digitalisation of Judicial Cooperation. *Eucrim*, 19(3), 202–205. Online: <https://doi.org/10.30709/eucrim-2024-018>
- European Union Agency for Fundamental Rights (2023): *Fundamental Rights of Older People. Ensuring Access to Public Services in Digital Societies*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- FABRI, Marco (2021). Will COVID-19 Accelerate Implementation of ICT in Courts? *International Journal for Court Administration*, 12(2). Online: <https://doi.org/10.36745/ijca.384>.
- FABRI, Marco (2024): From Court Automation to E-Justice and Beyond in Europe. *International Journal for Court Administration*, 15(3). Online: <https://doi.org/10.36745/ijca.640>
- FABRI, Marco – CONTINI, Francesco szerk. (2001): *Justice and Technology in Europe. How ICT is Changing the Judicial Business*. The Hague – London – New York: Kluwer Law International.
- GASCÓN INCHAUSTI, Fernando (2023): The New Regulation on the Digitalisation of Judicial Cooperation in the European Union: Something Old, Something New, Something Borrowed and Something Blue. *ERA Forum*, 24, 535–552. Online: <https://doi.org/10.1007/s12027-024-00782-z>
- GOMBOS Katalin – SIMON Károly László szerk. (2020): *Hatóságok közötti határon átnyúló együttműködés polgári ügyekben*. Budapest: Dialóg Campus.
- GÓMEZ, Manuel A. (2024): The Digitalization of Litigation. *Emory International Law Review*, 38(4). Online: <https://scholarlycommons.law.emory.edu/eilr/vol38/iss4/6>
- GYARMATHY Judit (2024): Bíróági digitalizáció hazánkban a nemzetközi felmérések tükrében. *Fontes Iuris*, (3–4), 49–62.
- HOLMES, Hannah – KARAMPUR, Katy – BURGESS, Gemma (2022): *Digital Poverty and Housing Inequality*. Cambridge: Cambridge Centre for Housing & Planning Research.
- JIN, Yosuke – AMARAL-GARCIA, Sofia (2019): Enhancing Judicial Efficiency to Foster Economic Activity in Portugal. *OECD Economics Department Working Papers*, (1567). Online: <https://doi.org/10.1787/e8d8f03-en>

- KOURETAKIS, Antonios (2024): Rule of Law in the AI Era: Addressing Accountability, and the Digital Divide. *Discover Artificial Intelligence*, 4(115). Online: <https://doi.org/10.1007/s44163-024-00191-8>
- KRAMER, Xandra et al. szerk. (2021): *New Pathways to Civil Justice in Europe. Challenges of Access to Justice*. Cham: Springer.
- LORIZIO, Marilene – GURRIERI, Antonia Rosa (2014): Efficiency of Justice and Economic Systems. *Procedia Economics and Finance*, 17, 104–112. Online: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00884-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00884-3).
- LUPU, Giampiero – BAILEY, Jane (2014): Designing and Implementing E-Justice Systems: Some Lessons Learned from EU and Canadian Examples. *Laws*, 3(2), 353–387. Online: <https://doi.org/10.3390/laws3020353>
- LUPU, Michele Angelo (2025): The Challenges of Digitalization of Civil Justice. Towards a Flexible Orality. *Revista Ítalo-española De Derecho Procesal*, 1–8. Online: <https://doi.org/10.37417/rivitsproc/2913>
- MIRÓ-LINARES, Fernando (2023): Digitalización y algoritmización de la justicia: introducción a un monográfico entiempos de regulación de la IA. *IDP. Revista de Internet, Derecho y Política*, 39, 1–4. Online: <https://doi.org/10.7238/idp.voi39.421153>
- MAROS, Raman – POPOVA, Oleksandra – SATIZÁBAL ACOSTA, Santiago (2023): Digitizing Court Systems. Benefits and Limitations. *World Bank Group. Global Indicators Briefs*, (25). Online: <https://openknowledge.worldbank.org/server/api/core/bitstreams/f1adc529-4535-4f70-9bco-b4860918f663/content>
- MENSI, Maurizio (2022): Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye a határokon átnyúló igazságügyi együttműködés digitalizációjáról. SOC/711-EESC-2022. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX:52022AE0174>
- MORA-SANGUINETTI, Juan S. (2021): Justicia y economía: la eficiencia del sistema judicial en España y sus impactos económicos. *Papeles de Economía Española*, 168, 66–77.
- OECD (2001): Understanding the Digital Divide. *OECD Digital Economy Papers*, (49). Online: <https://dx.doi.org/10.1787/236405667766>
- OLTRA GRAS, Ignacio (2021): Online Courts: Bridging the Gap Between Access and Justice. *Journal of Law and Jurisprudence*, 10(1), 24–51. Online: <https://doi.org/10.14324/111.444.2052-1871.1214>
- ONȚANU, Elena Alina (2023): The Digitalisation of European Union Procedures. A New Impetus Following a Time of Prolonged Crisis. *Law, Technology and Humans*, 5(1), 93–110. Online: <https://doi.org/10.5204/lthj.2706>
- OSZTOVITS, András (2022): The Present and Possible Future of Judicial Cooperation in Civil Matters. In OSZTOVITS, András – BÓKA János szerk.: *The Policies of the European Union from a Central European Perspective*. Miskolc–Budapest: Central European Academic Publishing, 239–258.

- REILING, Dory – CONTINI, Francesco (2022): E-Justice Platforms: Challenges for Judicial Governance. *International Journal for Court Administration*, 13(1). Online: <https://doi.org/10.36745/ijca.445>
- SAMBASIVAN, Nithya et al. (2018): "Privacy is Not for Me, It's for Those Rich Women": Performative Privacy Practices on Mobile Phones by Women in South Asia. Proceedings of the Symposium on Usable Privacy and Security: SOUPS '18. Baltimore: USENIX. Online: <https://www.usenix.org/conference/soups2018/presentation/sambasivan>
- TOOHEY, Lisa et al. (2019): Meeting the Access to Civil Justice Challenge: Digital Inclusion, Algorithmic Justice, and Human-Centered Design. *Macquarie Law Journal*, 19, 133–156. Online: <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3438538>
- UNDP (2022): *e-Justice: Digital Transformation to Close the Justice Gap*. Online: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-06/E%20justice-Report%2005.pdf>
- UN Habitat (2021): *Addressing the Digital Divide. Taking Action towards Digital Inclusion*. Nairobi: UN Habitat. Online: https://unhabitat.org/sites/default/files/2021/11/addressing_the_digital_divide.pdf
- VÁRADI Ágnes (2025): Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés aktuális kérdései: hazai és európai uniós trendek és kihívások. In OSZTOVITS András – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina (szerk.): *Az új Polgári Perrendtartás első öt éve*. Budapest: ORAC, 244–258.
- VÁRADI Ágnes (2024): Evaluation of Access to Justice in International Monitoring Mechanisms. In KRATOCHVÍLOVÁ, Helena – KRATOCHVÍL, Radek (szerk.): *Proceedings of IAC 2024 in Prague*. Prága: Czech Institute of Academic Education z.s., 52–58.
- VELICOGNA, Marco et al. (2018): Connecting EU Jurisdictions. Exploring How to Open Justice Across Member States Through ICT. *Social Science Computer Review*, 38(3), 274–294. Online: <https://doi.org/10.1177/0894439318786949>
- VELICOGNA, Marco (2020): *Cross-Border Civil Litigation in the EU. What Can We Learn from COVID-19 Emergency National E-Justice Experiences?* Online: <https://ssrn.com/abstract=3737648>
- VICARIO PÉREZ, Ana María (2024): Digitisation in Civil Judicial Cooperation in the European Union: An Analysis of its Evolution. *Revista Eletrônica de Direito Processual*, 25(3), 108–125. Online: <https://www.e-publicacoes.uerj.br/redp/article/view/86591>

Egyéb források

Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/850 rendelete (2022. május 30.) a polgári és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés területén történő, határokon átnyúló elektronikus adatcserére szolgáló számítógépes rendszerről (e-CODEX-rendszer) és az (EU) 2018/1726 rendelet módosításáról. 2022. június 1. 1–19. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hu/ALL/?uri=CELEX:32022R0850>

- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/2844 rendelete (2023. december 13.) a határokon átnyúló polgári, kereskedelmi és büntetőügyekben folytatott igazságügyi együttműködés és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés digitalizációjáról, valamint az igazságügyi együttműködés területén egyes jogi aktusok módosításáról. 2023. december 27. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202302844
- Az Európai Parlament és Tanács (EU) 2024/1689 rendelete (2024. június 13.) a mesterséges intelligenciára vonatkozó harmonizált szabályok megállapításáról, valamint a 300/2008/EK, a 167/2013/EU, a 168/2013/EU, az (EU) 2018/858, az (EU) 2018/1139 és az (EU) 2019/2144 rendelet, továbbá a 2014/90/EU, az (EU) 2016/797 és az (EU) 2020/1828 irányelv módosításáról. 2024. július 12. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401689
- Az Európai Unió Tanácsa (2025): A 2024–2028-as időszakra szóló európai e-igazságügyi stratégia (C/2025/437). 2025. január 16. Online: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=OJ:C_202500437
- Council of Europe (2019): *Guidelines of the Committee of Ministers to Member States on Electronic Evidence in Civil and Administrative Proceedings*. Online: <https://rm.coe.int/guidelines-on-electronic-evidence-and-explanatory-memorandum/1680968ab5>
- Európai Bizottság (2020): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Az igazságszolgáltatás digitalizációja az Európai Unióban. Lehetőségek eszköztára. COM/2020/710 végleges. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0710>
- Európai Bizottság (2021): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Digitális iránytű 2030-ig: a digitális évtized megvalósításának európai módja. COM(2021) 118 végleges. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0118>
- Európai Bizottság (2023): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. 2023. évi uniós igazságügyi eredménytábla. COM(2023) 309 végleges. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/PIN/?uri=CELEX%3A52023DC0309>
- Európai Bizottság (2024): A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. 2024. évi uniós igazságügyi eredménytábla. COM(2024) 950 végleges. Online: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:52024DC0950>
- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) (2018): *European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and Their Environment. Adopted at the 31st Plenary Meeting of the CEPEJ* (Strasbourg, 2018. december 3–4). Online: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/168086f99c>

- Eurostat [é. n.]: *E-commerce Statistics for Individuals*. Online: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=E-commerce_statistics_for_individuals#General_overview
- GARCÍA-SAYÁN, Diego (2021): *The Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic: Impact and Challenges for Independent Justice*. Online: <https://digitallibrary.un.org/record/3924826?v=pdf>